

Соціально-інтерактивний театр життя: ґендерний аспект

Палько І.М.,

керівник Соціально-інтерактивного театру життя
Житомирського державного університету

Театр як вид мистецтва відображає стосунки між людьми з урахуванням усієї складності переплетень емоційних та предметних зв'язків, свідомих та неусвідомлюваних потреб учасників/учасниць сценічної драми. Театральне мистецтво збагачує духовний світ особистості, розвиваючи здібності до співпереживання, уміння зрозуміти іншу людину і розділити з нею горе і радість, турботи, допомагає розвинути емпатичні та соціально-перцептивні вміння, здатність до концентрації уваги іншої людині та взаємодії з нею. Саме тому театральне мистецтво, на нашу думку, є адекватною формою, що може застосовуватися у підготовці волонтерів для усвідомлення не тільки проблеми і формування ставлення до негативного явища, здобуття навички пошуку шляхів для вирішення проблеми з використанням власного досвіду та досвіду інших людей, включаючи можливості підсвідомості та емоційного інтелекту¹, а також для реалізації ідеї ґендерної рівності.

Одним із важливим елементів упровадження театру в життя є методика інтерактивної роботи серед різних прошарків суспільства, спрямована на вирішення соціальних проблем, тобто форум-театр, засновником якого є бразилець А. Боаль. Він створив перший вуличний «Театр пригнічених». В'язень, що пройшов через тортури, він добре розумів дві речі: пригнічені потерпають від соціального, економічного, психологічного насильства і допомогти їм можна насамперед через зміну їхньої власної поведінки і ставлення до проблеми. Сутність форум-театру – спільний із глядачем вистави пошук вирішення проблеми та виходу зі складної життєвої ситуації. Різновид форум-театру – законодавчий форум-театр має на меті надання правової інформації та набуття досвіду розв'язання проблеми за допомогою законів або навичок лобювання інтересів пригнічених членів громади перед органами державної влади.

Нами проаналізовано досвід роботи Соціально-інтерактивного театру життя Житомирського державного університету імені Івана Франка щодо застосування потенціалу театральної дії у підготовці волонтерів до реалізації ідеї ґендерної рівності. У 2007 році на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка, при Студентській соціальній службі для молоді (СССМ), був створений Соціально-інтерактивний театр життя, з метою ефективнішої просвітницько-профілактичної роботи серед молоді, а з 2008 р. для студентів соціально-психологічного факультету було введено спецкурс з однойменною назвою.

Соціально-інтерактивний театр життя є вагомим внеском у втілення освітніх програм за концепцією «рівний-рівному», розробленої фахівцями Міністерства освіти і науки України, та свідчить, що: «... найоптимальнішим методом профілактичної роботи є навчання між однолітками, коли молода людина оволодіває знаннями та набуває соціального досвіду в ході спілкування з ровесниками»², – саме такий досвід

¹ Захарченко І. Форум-театр – нове слово у соціальній роботі / І. Захарченко // Вісник програм шкільних обмінів. – 2006. – №26. – С. 14-20.

² Ґендерний інтерактивний театр: навч. посіб. / Я. Немая, Л. Колос, І. Конченкова та ін., Школа рівних можливостей. – К., 2007. – 176 с.

передає Школа Рівних Можливостей. Для удосконалення роботи Театру було вивчено багаторічну роботу Школи Рівних Можливостей щодо залучення молоді до соціальної дії, формування прошарку соціально активних молодих людей, небайдужих до процесів, що відбуваються у суспільстві, котрі мають бажання змінити суспільство на краще, а також пошуку нових найефективніших, найвпливовіших методик соціальної роботи та їх адаптація до української сучасних реалій, залучення найкращих спеціалістів³.

Соціально-інтерактивний театр життя, звичайно, тісно пов'язаний із методологічними засадами форум-театру, проте має й певні особливості.

Зокрема, **форум-театр** – методика інтерактивної роботи серед різних прошарків суспільства, спрямована на вирішення соціальних проблем. Головною темою спектаклів форуму-театру є ситуація пригноблення і насильства в різних його проявах. Спектакль, як правило, триває 10-20 хвилин і складається з 3-6 чітко структурованих мізансцен. Сценарій розробляється групою, що працює під керівництвом фасилітатора, і програвється акторами, які є членами цієї групи. Дуже важливий попередній перегляд пропонованої театральної дії джокером, щоб він знав розставляння акцентів у спектаклі⁴.

Фази форум-театру: «розігрів»; перегляд спектаклю; форум; передача профілактичної інформації; зворотний зв'язок; обговорення акторами і фахівцями.

Суттю методики форум-театру є пошук в рамках запропонованого спектаклю разом з учасниками і учасницями шляхів вирішення проблеми або виходу зі складної життєвої ситуації. Ведучий/ведуча (тобто джокер) перед початком спектаклю знайомить учасників-глядачів із проблемою, яку освітлюватиме спектакль. Після спектаклю шляхом інтерактивного опитування аудиторії з'ясовує рівень усвідомлення групою учасників-глядачів проблеми і її наслідків для всього суспільства і для конкретної людини. Можливі варіанти поліпшення ситуації пропонують саме глядачі. В мить, коли при повторному програванні спектаклю з'являється шанс поліпшити ситуацію і в учасників є ідея, як саме це зробити, він або вона говорить «Стоп!», виходить на сцену, змінює протагоніста (персонажа) і показує, як, на його/її думку, варто поводитися і що говорити для зміни ситуації на краще.

Ця методика використовує набутий досвід тренінгів та інтерактивного театру. Об'єднуючи техніку надання інформації і навиків через тренінги і вплив на підсвідомість через відчуття, що викликаються створеними в інтерактивному театрі художніми образами, форум-театр впливає на емоційний інтелект людини, формуючи творчий підхід до позитивного вирішення проблеми.

Разом із тим, сучасний етап у сфері застосування Соціально-інтерактивного театру життя з метою просвіти та профілактики відрізняється спрямуванням на широке застосування різних видів діалогічної взаємодії з глядачем та між акторами під час здійснення виступу⁵, що виправдовує наявність в назві Театру термінолексми

³ Захарченко І. Форум-театр – нове слово у соціальній роботі / І. Захарченко // Вісник програм шкільних обмінів. – 2006. – №26. – С. 14-20.

⁴ <http://forum.gender-ua.org/fotogallery-ua.html>

⁵ Сергієнко І.М. Інтерактивний соціально-психологічний театр як метод підготовки практичних психологів. Матеріали семінару-практикуму "Теоретичні та методичні засади практичної психології"

«інтерактивний». Важливим акцентом є те, що Театр діє за принципом мистецтва переживання, коли актор в процесі гри переживає справжні емоції, і це народжує життя образу на сцені (за системою К. Станіславського). Вистави тяжіють до більш класичних театральних вистав, з елементами інтерактиву на соціальні теми. Авторами вистав Театру життя ЖДУ ім. І.Франка є авторський колектив Театру; акторами – студенти та викладачі університету (сьогодні це близько 25 осіб), а необхідність відобразити глибинну сутність ролі змушує актора звернутися до наукової фахової літератури, розробити психологічну концепцію ролі та підібрати засоби її образного вираження; індикатором того, що вистава була вдалою є глибока емоційна реакція (часто пригнічення).

Спільними для форум-театру та Соціально-інтерактивного театру життя є десять творчих кроків до успішного створення вистави:

1. Визначення теми. Пошук ідеї. Постановка проблеми.
2. Вибір жанру вистави.
3. Ознайомлення з якомога більшою і докладнішою інформацією з обраної теми.
4. Пошук оригінального сценарно-режисерського ходу.
5. Написання сценарію, спираючись на правила композиції.
6. Вибір художнього оформлення вистави, костюмів.
7. Музичне оформлення вистави (необхідним є постійний звукорежисер).
8. Підбір акторів відповідно до задуму.
9. Аналіз та розмірковування над засобами активації уваги глядача.
10. Проведення репетиційного періоду продуктивно і творчо.

Темами вистав як і форум-театру, так і Театру життя можуть бути найрізноманітніші проблеми суспільства; цільові групи, з якими працюють театри, – власне пригнічені особи (які потрапили в складну ситуацію, потерпають від проблеми), пересічні члени суспільства та впливові особи, які мають покращити ситуацію в суспільстві; вистава вважатиметься ідеальною в тому випадку, коли викличе емоційну реакцію у глядача, а у форум-театрі ще й зініціює дискусію.

Дослідження і моделювання роботи у творчій групі Соціально-інтерактивного театру життя реальних взаємин суб'єкта потребує визначеної теоретико-методологічної бази. Готуючи вистави Театру, спираємося на узагальнений матеріал глибинного вивчення особистості та її стосунків з людьми, представлений учасниками, а також застосовуємо методичні принципи організації роботи групи активного соціально-психологічного навчання.

Зазначимо, протягом 2007-2009 рр. у репертуарі Театру з'явилися наступні вистави: «Театр життя», «Не боятись життя», «Яблуко (malum...)», «Життя +». Крім того, Соціально-інтерактивний театр життя став переможцем у I та II міському фестивалі інтерактивних театрів «Ми обираємо майбутнє», що відбулися 17 квітня 2008 р. та 21-22 квітня 2009 р. у м. Житомирі, та переможцем у номінації «За формування толерантного ставлення до людей, які живуть з ВІЛ».

Вистави театру присвячені таким важливим проблемам, як запобігання наркоманії, алкоголізму, СНІДу, торгівлі людьми, суїциду, подолання насильства,

плануванню сім'ї, формуванню моральних якостей тощо.

Зокрема, хотілося б акцентувати увагу на останній роботі Театру, а саме: тематична вистава «Яблуко (malum...)», що створена на актуальну проблему сьогодення – торгівля людьми (здійснювані з метою експлуатації, вербування, перевезення, передачі, переховування або одержання людей шляхом загрози або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу). За даними Держкомстату України, 40 тис. осіб щорічно працевлаштовуються за кордоном за сприяння офіційних посередників. Зрозуміло, що значна кількість українських працівників-мігрантів працюють за кордоном, не маючи правового статусу, наслідком є порушення їхніх прав. Звичайною ситуацією є ненормований робочий день, недотримання техніки безпеки, виконання робіт, пов'язаних з ризиком для життя і здоров'я, трапляються випадки несвоєчасної та неповної виплати заробітної плати. Є небезпека стати жертвами торгівлі людьми, втратити здоров'я⁶. Саме тому засобами театрального мистецтва актори відтворювали найпоширеніші ситуації вербування, моделі поведінки героїв у них, що повинно було надати інформацію та набуття навичок вирішення наявної проблеми з використанням досвіду інших людей та підключенням можливостей власного інтелекту, попередження виникнення негативних явищ у суспільстві тощо.

Виставу можна абсолютно точно охарактеризувати як ту, що має ґендерно-просвітницьку функцію, адже автори показали дію ґендерних стереотипів (стійких уявлень про риси, якості, можливості і поведінку статей), відображені ґендерні особливості торгівлі людьми, подекуди здійснено ґендерний аналіз законодавства.

Зав'язка відбувається по висхідній, перед глядачами з'являється постать молодого чоловіка (лише згодом глядач у ньому пізнає вербувальника), в образі якого можна прослідкувати уявлення про традиційну маскуліність: чоловіки більш егоїстичні, горді; у їх природі закладено войовничість; справжні чоловіки небагатослівні; вони здатні реалізувати себе поза сім'єю, занурившись у роботу; їхня успішність визначається високим матеріальним і соціальним статусом тощо. Герой – справжній психолог. Він має важливу рису: підлаштовуватися під кожного свого партнера/ку, почасти копіювати жести, мову, він «свій хлопець» для кожного і практично до всіх підбирає необхідний підхід, щоб досягти свого – відправити за кордон в рабство: свою «кохану» Натку – до борделю, як і ще кількох дівчат, обіцяючи кому що: кому пристойну роботу, кому кохання, кому мрію; колишнього однокурсника – в трудове рабство; молодого юнака – на війну; підмовляє директора дитячого будинку віддати дитину-сироту на усиновлення за кордон, а потім на трансплантацію органів та ін. Протягом вистави вербувальнику лише раз відмовляють. Представниця субкультури (ламаючи певні суспільні стереотипи) є носієм високих моральних норм, саме вона, чекаючи в аеропорту свою маму з відпочинку, шокує вербувальника своєю чистотою, вдячністю, та щирою любов'ю до мами, адже для цього чоловіка найбільш значущими соціальними ролями є саме професійні інтереси, які можна окреслити

⁶ Трудова міграція – яка вона є. Відділ організації профорієнтації КМЦЗ. – 29.11.2007. – Режим доступу до носія: <http://www.dcz.gov.ua/kie/control/uk/publish/article>

двома «К»– «кар'єра» та «капітал», причому друга є сенсом його життя.

Частину вистави безпосередньо відведено зображенню того, яким чином відбувається вербування за кордон, а в нашому випадку – втягнення у проституцію (головної героїні Натки). Крім того, яскраво змальований бордель, в який потрапляє дівчина, місце, де «живуть і працюють» такі ж слов'янські дівчата, розкрито шляхи їх потрапляння туди, обов'язки, психо-емоційний стан та спроектовано їх можливе майбутнє. У даному випадку нас цікавить законодавча частина щодо даного питання. Важливою з точки зору забезпечення ґендерного змісту є ст. 303 КК України, що передбачає кримінальну відповідальність за проституцію або примушування чи втягнення у заняття проституцією. Відповідно до ч. 1 ст. 303 КК передбачається кримінальна відповідальність за «систематичне заняття проституцією, тобто надання сексуальних послуг з метою отримання доходу». Як видно із цього тексту суб'єктом проституції може бути як жінка, так і чоловік, якщо він надає особисто сексуальні послуги. У зв'язку з цим, будь-які недоречності в законодавстві про проституцію «б'ють» у першу чергу по жінках. Як свідчить аналіз ст. 303 КК, такі недоречності є.

Перш за все слід зазначити, що досить спірним є введення в сучасних умовах кримінальної відповідальності за проституцію, поряд з адміністративною відповідальністю, передбаченою ст. 181 Кодекса України про адміністративні правопорушення. Останні дослідження досвіду боротьби з проституцією засвідчили неефективність криміналізації проституції.

Як роблять висновок Р. Хавеман і М. Війєрс на підставі аналізу ст. 303 КК України, «введення кримінальної відповідальності за проституцію призводить до суттєвого порушення правового та соціального становища жінок (та чоловіків), які займаються проституцією, що швидше сприятиме торгівлі людьми, але аж ніяк не сприятиме її запобіганню». Як свідчить досвід, замість криміналізації проституції, що лише посилює репресивний «тягар» щодо жінок, заходи мають спрямовуватися на поліпшення можливості захисту жінок від втягнення їх у проституцію і від практики примусу заради сексуальної експлуатації⁷.

Таким чином, Соціально-інтерактивний театр життя забезпечує експериментальний майданчик для застосування учасниками в реальних умовах принципів діалогічної взаємодії. Беручи участь у виставах, молодь має можливість отримати новий досвід, пов'язаний із переживанням психологічних проблем різних людей. Соціально інтерактивний театр життя, використовуючи засоби театрального мистецтва, дає можливість не тільки усвідомити цілий комплекс взаємопов'язаних проблем, сформуванню ставлення людини до цього негативного явища, а й здобути навички пошуку шляхів вирішення проблеми, адже за словами А. Боаля: «Театр – це форма знань: він повинен і може бути засобом трансформування суспільства. Театр може допомогти нам збудувати наше майбутнє замість того, аби просто чекати на це майбутнє»⁸, звичайно, в контексті ґендерних аспектів, тобто при безпосередній та тривалій взаємодії групових суб'єктів – чоловіків та жінок.

⁷ Котюк І.І., Костенко О.М. Кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство України. ґендерна експертиза. / І.І. Котюк, О.М. Костенко. – К., 2004. – С.61-80.

⁸ Захарченко І. Форум-театр – нове слово у соціальній роботі / І. Захарченко // Вісник програм шкільних обмінів. – 2006. – №26. – С. 14-20.